

8. Інвентарна книга ПКМВК «Др-1» (розпочата 1948 року) 398 арк.
9. Інвентарна книга ПКМВК «М-1» (розпочата 1948 року) 398 арк.
10. Акт передавання від 10.06.1974. *Робочий архів фондів ПКМ ім. Василя Кричевського.*
11. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1994. 256 с.

УДК 069.5:[738.1+738.2]

Оксана Сулима
(Полтава)

ВИРОБИ БОРИСА ПЯНИДИ У КОЛЕКЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАЧОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню збірки творів художника-кераміста Бориса Пяниди, що зберігаються у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Охарактеризовані особливості фаянсових виробів майстра з Буд.

***Ключові слова:** Б. П. Пянида, фаянс, колекція, художник, смт Буди, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.*

Панорама мистецького життя України другої половини ХХ століття суперечлива та неоднозначна за стилістичною спрямованістю та співвідношенням напрацювань народних і професійних митців. Історична завершеність цього етапу художніх шукань, що складає невід’ємну частину візуального мистецтва України, потребує аналізу, інтерпретації та артикуляції комплексу питань.

Свій талант у галузі художньої промисловості продемонстрували безліч майстрів, які створювали як предмети масового виробництва, так і оригінальні виставкові зразки, то черпаючи натхнення у традиційних формах і образах, то експериментуючи з новими прийомами і технологіями. До обдарованих керамістів 1960–1990-х років належить Заслужений художник України, член Національної спілки художників України Б. П. Пянида (1935–2020).

Творчість Бориса Петровича – митця, що своє творче життя присвятив переважно Будянському фаянсовому заводу (1959–1996), – є прикладом авторського мистецтва [1, с. 35]. Незважаючи на те, що багато його робіт тиражувалися тисячами екземплярів, художник ні на мить не зупинявся у своїх естетичних пошуках.

Науковий дискурс про діяльність Будянського фаянсового заводу складають розвідки Л. Большакова, Н. Мироненка, Т. Марченко, Ю. Лобанова, Т. Безрукової та інших. Творчість художника Б. Пяниди стала предметом ґрунтовних досліджень мистецтвознавців В. Ханка та В. Завершинського.

Основу науково-популярного твору літературознавця Л. Большакова становить розповідь про діяльність художників фаянсового заводу в Будах [2]. Цінною особливістю книги є те, що автор, провівши особисті бесіди з художниками заводу, окреслив специфіку роботи кожного з майстрів, створив «колективний портрет» митців Будянського фаянсового заводу.

Мисткині Н. Мироненко та Т. Марченко проаналізували розвиток художньо-стильових особливостей будянського художнього фаянсу у різний періодів існування заводу [3-6]. Дослідниці акцентують увагу на глибинних зв'язках між діяльністю кожного окремого майстра та спільною творчістю всього колективу [3, с. 172].

Автори академічного багатотомного видання «Історія декоративного мистецтва України» у контексті наскрізного мистецтвознавчого аналізу широкого історико-культурного матеріалу також приділили значну увагу діяльності Будянського фаянсового заводу. Окремішно розкрита творчість численної когорти художників-професіоналів, у тому числі Б. П. Пяниди [7].

Фундаментальністю та багатством фактажу відзначаються наукові праці мистецтвознавця В. Ханка 1980–2000-х рр. [8-9]. Саме Віталій Миколайович відкрив етап наукового осмислення творчості Бориса Петровича, а згодом поглибив інтелектуальний наратив про майстра. Дослідник української порцеляни В. Завершинський зосередився на стильових рішеннях та композиційних прийомах циклу жіночих образів Б. Пяниди 1960–2000-х рр. [1].

Колекція виробів із фаянсу Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (далі ПКМВК) розмаїта за характером і вельми цікава за своїм змістом. Вона почала формуватися ще на зорі існування Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (назва ПКМВК упродовж 1891–1920 рр.). На сучасному етапі її складають як зразки масової продукції, так і авторські вироби. Парадоксально, що роботи уродженця Полтавщини Б. П. Пяниди потрапили до музейної збірки лише у 2019 р. Саме тоді до фондів Музею надійшла цінна мистецька колекція відомого в Україні мистецтвознавця Віталія Ханка (більше 2,5 тисяч предметів) [10, с. 468]. Серед творів митців-керамістів три авторства Б. П. Пяниди – декоративний таріль «Поклик», декоративний таріль із зображенням квітів, розливна ложка зі столового сервізу «Надія». Останні два предмети демонструвалися у розділі «Авторські вироби» виставки нових надходжень до фондів Музею «Щедрий дар мистецтвознавця Віталія Ханка». Вона розгорнулася у Виставковій залі ПКМВК наприкінці вересня 2019 р. та радувала добірними зразками різних видів мистецтв ХІХ–ХХІ ст. небайдужу громадськість до кінця року [11, с. 129].

Наступне поповнення збірки творів Бориса Петровича відбулося через рік. 18 вересня 2020 р. музейні співробітники – Олександр Ткаченко, завідувач науково-дослідного відділу фондів та Оксана Сулима, завідувачка сектору означеного підрозділу – відвідали привітну родину Пянид. Під час відрядження до містечка Буди Харківської області ми поспілкувалися з Борисом Петровичем, який з теплотою згадував про рідну полтавську землю, та його дружиною Людмилою і отримали у подарунок два набори для вареників «Чорнобривці» та «Ягода», набір салатників «Ніжні квіти» [12].

Начерк про творчі пошуки та джерела натхнення Бориса Пяниди навів у своїй книзі Леонід Большаков. Художник під час інтерв'ю розповів про пристрасть до прогулянок лісом та наголосив «...звірів і птахів не просто малюю – люблю їх...». Одного разу під час моціону він почув пташиний крик і помітив сорок, що кружляли у вишині, наполохані незваним гостем. Тут таки виконав замальовку, а згодом з'явилося блюдо «Гвалт», на якому по колу літали птахи [2, с. 172]. Цей же дослідник серед тарелів, що ними художник «намагається охопити максимально широке коло тем», згадує і «Поклик» (1983 р.) [2, с. 179]. Борис Петрович у розписі цього виробу втілив драматичний момент. Погляд відразу фокусується на птахові із розпростертими крилами та піднятою до гори чубатою голівкою: чи то пташеня, що випало з гнізда кличе про допомогу, чи то котрась пташина відбилась від зграї. Однак, відчуття тривоги і внутрішньої напруги транслюють не лише фігура, зафіксована у поривчастому русі, але й відповідні барви: сіро-зелена, сіро-синя, сизо-коричнева, брунатна. Композиційні рішення твору, його стримана колористика та певна стилізація у побудові пташки наближають образ до народного розпису із його наївними рисами. Відповідним чином майстер структурує простір виробу, не порушуючи округлість тарелю. З одного боку, художник розміщує домінуючу фігуру по центру, при цьому пташина грудка, крила та лапки кривизною ліній повторюють округлість вінець. Із другого боку, митець вводить до площини твору низку елементів, що додатково підкреслюють значення кола як вихідної форми для всього художнього задуму. Невипадково навколо птаха розміщене стилізоване листя, що спрямовує рух лівої і правої частини твору до центру, таким чином плавно заокруглюючи загальну архітектоніку.

Флористичні композиції належать до улюблених мотивів декоративних розписів Бориса Пяниди. Дослідники підкреслюють, що вони завжди різні, неповторні за обрисами, то фантазійні, в яких вгадуються ремінісценції стилю бароко, то прості, наївні, по-дитячому зворушливі, як твори народних майстрів [7, с. 417]. Орнаментально-образна композиція декоративного тарелю з квітами теж підпорядкована формі виробу. Акцент твору – велика

багатопелюсткова квітка, обабіч якої розміщена квіткова голівка меншого розміру й світлішого забарвлення та напіврозкритий бутон. Період буйного зросту і пишного цвітіння виражається не лише через яскравий колірний наголос на квітах, але й динамічність рисунку листя, яке виростає з однієї стеблини та ледве вміщується на дзеркалі тарелю, майже виплескуючись на його вінця. При цьому пагони розміщені таким чином, щоб за допомогою їх переплетіння створити відчуття руху по колу (проти годинникової стрілки).

Художнє оформлення згаданих вище тарелей об'єднує кілька рис, характерних для творчої манери митця. По-перше, графічні композиції, використані для оздоблення, вписані в тондо – «дивне коло», що звучить символічно, уособлюючи гармонію, завершеність замкнутої форми. По-друге, художник застосовує прийом тіньової рефлексії як формуючого компоненту, що підкреслює рух композиції по колу [1, с. 39]. По-третє, автор уникає гострих кутів та прямих ліній, тим самим підкреслюючи м'яку плавність властиву фаянсу, як матеріалу. Окрім того, на денці кожного виробу є авторська монограма «ПБ».

Мистецтвознавець Віталій Ханко наголосив, що більшість фаянсових виробів у кераміста виникли від ліричного сприйняття довколишньої дійсності, спогадів дитинства. Назва села Надежда, що побіля рідного села, дала поштовх мистецько-образній уяві Бориса Пяниди для творення сервізу відомого під назвою «Надія», праця над ним тривала три роки 1977–1979 [8, с. 412]. Сервіз налічує 84 одиниці: супна ваза, миски, розливна ложка, підливник, сільниця, гірчичниця, перечниця, хрінниця, набори для вареників, риби, салату, узвару, холодних напоїв, масла, сирників, вази для квітів. Митець дав нове, свіже й небанальне прочитання творчого використання традиційного посуду, підкресливши гру і чистоту фаянсу насиченим квітковим підполивним малюванням [9, с. 116]. У фондах ПКМВК зберігається розливна ложка від цього комплекту. Вона виконана у кобальтово-зеленій холодній тональності, щедро розписана з обох боків великими квітково-листяними композиціями, що надають виробу урочистості та значущості.

Серед найліпших із наборів посуду, що призначалися для масового виробництва, дослідники називають комплект для вареників «Чорнобривці» (1996 р.). Для нього характерна фольклорна основа, образність, поєднання високої мистецької та технологічної культури [8, с. 411]. Його складають 11 предметів столового призначення: вареничні велика і мала з покриттями, миски, чашки, кухоль, друшляк для вареників. Із назви відразу зрозуміло, яка улюблена українська квітка надихнула майстра на створення оздоблення цього набору посуду. Чорнобривці виконані керамістом у стилізованій манері, однак

легко впізнаються завдяки акуратним багатопелюстковим суцвіттям та гіллястим стеблам. Художник використав теплу насичену тональність для передачі мажорного настрою оздоблення: пелюстки квіток виграють природними колірними переходами від жовтих та бурожовтогарячих до охристо-коричневих барв.

Другий із подарованих Борисом Петровичем до фондів Музею набір для вареників має назву «Ягода» (1985 р.) та суголосний за оформленням до салатників «Ніжні квіти» (1974 р.). Обидва комплекти столового посуду демонструють схильність художника створювати вишукані й водночас прості фасони виробів. Поєднані з безхитрисними малюнками в ніжних, прозорих пастельних розливах підполивного розпису солями, вони творять цілісність, органічну єдність [8, с. 413]. В орнаментах, що так природно «обгортають» округлу поверхню вжиткових речей митець любив використовувати модифіковані традиційні рослинні візерунки та флористичні мотиви, у даному випадку – округлі плями «ягоди» та зірочки-квіти. У цих наборах мелодійний наспів круглясто наповнених форм мисок, кухлів, розливної ложки підтриманий простими орнаментами. Світлий настрій співзвучно вторить бадьорим холодним відтінкам – сріблясто-сірим і блакитним, утвореними солями кобальту і марганцю [9, с. 115].

Зразки виробів майстра-кераміста Бориса Петровича Пяниди із музейного зібрання відносяться до останнього двадцятиріччя його творчої діяльності і демонструють найголовніші досягнення художника на ниві фаянсового виробництва за цей період.

Художник першим на Будянському заводі освоїв та впровадив підполивний розпис фарбами й солями металів, що надавало технічні можливості для створення унікальних за образністю виробів. Експерименти Б. Пяниди дозволили йому краще зрозуміти «характер» живопису солями, навчитися його контролювати та підпорядковувати своїм творчим ідеям [2, с. 180]. Кераміст використовував різні прийоми для втілення естетичних задумів: поєднував розмиті образи, народжені оксидами металів, із графічною промальовкою деталей щільними мазками; застосовував тональні контрасти і переливи кольорів; як формуючий компонент композицій приміняв тіньову рефлексію; з метою підкреслення округлих форм фаянсових виробів унікавав гострих кутів і прямих ліній тощо.

Художник-кераміст – митець із особливим баченням та сприйняттям буття, адже творче переосмислення (стилізація) навколишньої дійсності, зокрема природи, проходячи через мистецьке горнило його свідомість трансформується у таку форму/образ, що максимально доцільно підкреслить структуру, матеріал та призначення виробу. Борис Пянида був саме таким творцем, який не втрачав зв'язок із традиційним декоративно-вжитковим мистецтвом, добре

знав технологічні можливості фаянсу, природу цього матеріалу, однак повякчас навчався, експериментував та «щасливо поєднав раціональність академічних знань із споконвічною стихійністю національного чуття і смаку» [8, с. 414].

Джерела і література

1. Завершинський В. В. Цикл жіночих образів 1960–2000-х років у художньо-декоративному розписі Б. П. Пяниди : стилеві та композиційні особливості. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків, 2018. Вип. 1. С. 34–39.
2. Большаков Л. Н. Рисунок на фаянсе : Непридуманная повесть о будянском Петушке. Харьков : Прапор, 1986. 226 с.
3. Марченко Т., Мироненко Н. Технологические приемы декорирования изделий будянского фаянса. *Пам'яткознавчі погляди молодих вчених XXI ст.* Збірка наукових статей з пам'яткоохоронної роботи. Харків : Курсор, 2010. Вип. 1. С. 172–177.
4. Мироненко Н. Г. Будянский фаянс – преемственность традиций. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2010. № 4. С. 127–129.
5. Мироненко Н. Значение будянского фаянса для современного искусства Украины и возрождение его традиций. *Пам'яткознавчі погляди молодих вчених XXI ст.* : зб. наук. статей з пам'яткоохоронної роботи. Харків : Курсор, 2010. Вип. 1. С. 178–182.
6. Мироненко Н. Г. Художньо-стилістичні аспекти розвитку мистецтва будяньського фаянсу. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2011. № 4. С. 142–145.
7. Сержант Л. Фарфор і фаянс. *Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. / голов. ред. Г. Скрипник*. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : в-во ІМФЕ, 2016. Т. 5. С. 405–424.
8. Ханко В. Фаянс Бориса П'яниди. *Ханко В. Полтавщина : плин мистецтва, діячі : мистецтвознавчі праці*. Київ : видавець О. Ханко, 2007. С. 409–414.
9. Ханко В. Феномен маестро фаянсу Бориса П'яниди з Буд, що на Харківщині. *Образотворче мистецтво*. Київ, 2019. № 3. С. 114–117.
10. Ханко В., Сулима О. Колекція вченого-мистецтвознавця Віталія Ханка у фонді Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток* : зб. наук. ст. Харків : Майдан, 2021. Вип. XVI. С. 468–516.
11. Кондратенко Н., Сулима О. Щедрий дарунок мистецтвознавця Віталія Ханка. *Образотворче мистецтво*. Київ, 2020. № 2. С. 128–129.
12. Поповнення музейних фондів авторськими виробами Б. П. Пяниди. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/podii/1606-neshchodavno-muzejni-fondi-popovnilisya-avtorskimi-virobami-z-fayansu-zasluzhenogo-khudozhnika-ukrajini-b-p-ryanidi.html>